

УДК 528:371

КАРТОГРАФІЧНЕ КРАЄЗНАВСТВО - КЛЮЧОВИЙ АСПЕКТ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ

Сучасне суспільство вимагає реального патріотичного виховання молодого покоління. Тому на перший план у освітньому процесі вже сьогодні висувається ідея необхідності розвитку пізнавальної краєзнавчої діяльності учнівської молоді. Окрім того, випускник загальноосвітнього навчального закладу повинен отримати не тільки певну суму знань з базових дисциплін, але й оволодіти навичками пізнання своєї малої батьківщини. Важливим моментом у розв'язанні цього питання може бути пізнавальна діяльність учнів, ключовим аспектом якої є картографічне краєзнавство.

Людину у всі часи її історії супроводжувала проста географічна карта. Звідси з сивої давнини існує необхідність формування картографічної грамотності, У розвиток сучасної картографічної освіти зробили й роблять великий внесок вчені М.М. Баранський, Г.Ю. Грюнберг, І.Ю. Левицький, О.М. Берлянт, В.О. Шевченко, Р.І. Сосса, В.А. Барановський та інші. У розробці й виданні сучасних географічних карт важливе місце належить ДНВП "Картографія" та Інституту передових технологій. Розробляються і видаються карти й атласи областей України, у тому числі й туристські. Отже, для повноцінної картографічної освіти школярів є широка як теоретична так і практична база.

Карта є підтвердженням головної сутності географії - земле описання, а завдяки вчителю для учнів торується шлях між змістом географічної карти, змістом підручника та спостереженнями під час туристських походів. Але географічна карта втрачає свої позиції головне через зменшення часу на вивчення географії як предмету. Тому потрібні нові підходи до максимального задоволення через пізнавальну діяльність і картографічне краєзнавство освітніх, практичних, інтелектуальних потреб учнів для поглиблення знань відповідно всім принципам навчання.

Метою даного дослідження є вдосконалення форм і пошук нових методичних прийомів, а також відстеження позитивних моментів щодо створення учнями краєзнавчих картографічних творів у ході пізнавальної діяльності та поліпшення картографічної грамотності сучасних випускників шкіл, майбутніх студентів.

Створення учнями власних краєзнавчих картографічних творів є новим підходом як до навчання географії, так і краєзнавства зокрема. У ході комплексної пізнавальної роботи учні за допомогою географічної карти можуть передати своєрідність і неповторність свого рідного краю. Отже, школярі мають перед собою конкретну мету, а їх робота набирає конкретної вмотивованості.

Отримуючи загальні знання з географії, учні оволодівають і відповідними навичками читання карти, тобто здійснюється освітній принцип навчальної діяльності заради знань, а отримання знань заради діяльності. Це й покладено в основу ідеї максимального залучення у першу чергу старшокласників до створення краєзнавчих картографічних творів. Даний вид діяльності значно відрізняється від практичних робіт з контурними картами на уроках географії, адже уроку в цій справі буде замало. Старшокласники повинні продовжувати і поглиблювати під час туристських походів та походів вихідного дня свої географічні знання на засадах учнівського краєзнавчого картографування. Вони отримують реальну можливість, працюючи на колективістських засадах, реалізовувати принцип індивідуальної відповідальності за виконану справу, йдучи таким чином до самовираження і самореалізації.

Правильно поєднана навчально-пізнавальна та туристсько-краєзнавча дослідницька діяльність учнів у старших класах віддзеркалює роботу науково-дослідних організацій. Про це говорив М.М. Баранський [3]. Саме при наявності важливої справи розв'язується й проблема раціонального використання вільного часу учнів.

Так, в організації пізнавальної та дослідницької діяльності учнів щодо вивчення природних особливостей конкретного адміністративного району через картографічне краєзнавство у курсі географії 8-11 класів можна запропонувати кілька рівнів.

Перший рівень починається з 8-го класу. Вчителем задіяні всі учні конкретного класу (класів). Всі без виключення отримують конкретні різнорівневі завдання описово-пізнавального характеру з елементами інформаційного пошуку.

Другий рівень є логічним продовженням першого з переходом до 9-го класу. На цьому рівні передбачається поділ учнів на окремі робочі групи з поглибленням практики учнівського картографування з елементами копіювання карт (у першу чергу з виділенням регіональних).

Організація роботи учнів на цих двох рівнях відбувається на уроках та в позаурочний час (факультативи, зьфтки, туристичні походи). А результатом є створені копії регіональних інформаційно доповнених тематичних карт, наприклад, Північного Приазов'я, природних комплексів узбережжя Каховського водосховища, свого адміністративного району тощо.

Описово-пізнавальний (інформаційно-пошуковий) рівень взагалі є початковим у вивченні школярами свого адміністративного району й базується на отриманих знаннях та сформованих навичках у попередніх класах. За видами діяльності учнів його можна поділити на кілька етапів.

Перший етап - читацький, спрямований на опрацювання карт в атласах України і складання короткої характеристики природи свого району. Таким чином закріплюються навички: 1) виокремлення певної території із загальної географічної карти, 2) роботи з довідниками для складання учнівських словників (в тому числі й термінологічних) для подальшого вивчення району.

Другий етап - порівняльний. Учні порівнюють отримані на першому етапі дані з картографічними даними в атласі своєї області. Співставляючи однакові тематичні карти, учні розширюють власну інформаційну базу і роблять відповідні висновки. Крім того, сюди ж може бути включена додаткова краєзнавча інформація з енциклопедично-довідникових джерел та Інтернету.

Третій етап - деталізація. Старшокласники на цьому етапі виділяють і співставляють незначні, але яскраві деталі природи (у тому числі й екологічні), отримані з газет та краєзнавчих видань, з матеріалами власних туристсько-краєзнавчих експедицій, походів та екскурсій.

Між даними трьома етапами першого рівня роботи над підготовкою до створення учнівських краєзнавчих карт важко провести чіткі часові межі. Вони, як правило, відповідають календарному плануванню вчителя, згідно якого створюються окремі групи учнів, які працюють над поглибленням туристсько-краєзнавчого інформаційного поля. Отже, реалізується принцип диференціації навчання.

Таким чином, отримавши максимально повний картографічно-довідковий опис природи свого району (так званий ефект жюльвернізму) [4], старшокласники можчть переходити до картографування зібраної інформації.

Учніське краєзнавче картографування з елементами копіювання вимагає від учнів не тільки добрих знань з картографії, але й сформованих навичок малювання та виконання графічних зображень, а тому організовується в межах невеликих робочих груп старшокласників, які сформовані за напрямками своєї діяльності: геологи, кліматологи, ґрунтознавці, екологи, ландшафтознавці, етнодемографи тощо. їх роботу також можна поділити на декілька етапів.

Перший етап - підготовчий. Учні готують контурні карти (карти-макети) району, на яких мають розмішувати отриману на трьох етапах першого рівня інформацію, Головне тут дотримуватися вимог картографічного дизайну та найважливіших принципів щодо краєзнавчих карт: 1) науково-довідкове спрямування; 2) інформаційна комплексність (але без інформаційних перевантажень); 3) системність; 4) наступність; 5) сучасність; 6) єдиний рівень картографічної генералізації та інші [1].

Другий етап - розробка легенди карти. Старшокласники повинні відібрати потрібні стандартні картографічні умовні знаки й розробити власні (авторські), завдяки яким має створюватися сюжетність карти і повнота відображення географічної своєрідності краю. Уважно треба поставитися до туристських знаків., актуальність, зрозумілість, естетичність та нестандартність яких зможе приваблювати додатково туристів у район.

Третій етап - вибірково-копіювальний. За результатами опрацювання карт атласів України та своєї області старшокласниками відбираються ті карти, які в межах району мають максимальну інформаційну сталість (геологічна, тектонічна, корисних копалин). На

цьому етапі створюються й карти, на яких наноситься додаткова, краєзнавча інформація, отримана під час екскурсій та експедицій: карти ґрунтів, рослинності, екологічного стану в регіоні (які весь час потребуватимуть певних часових коригувань).

Четвертий етап - описово-пояснювальний. На даному етапі учні готують текстовий інформацино-описовий матеріал до створених краєзнавчих карт. Ці логічно пов'язані описи, доповнені власними роздумами учнів, висновками й прогнозами, сприяють не тільки закріпленню в старшокласників навичок читання карти, а й баченню та виділенню на своїх авторських краєзнавчих картах суто місцевих географічних особливостей (творчий етап ефекту жюльєрнізму).

Третій та четвертий рівні в організації пізнавальної та дослідницької діяльності учнів щодо вивчення природних особливостей конкретного адміністративного району через картографічне краєзнавство передбачають індивідуальну роботу учнів 9-11 класів. Це, як правило, дослідницький або проєктно-конструктивний вид роботи учня з виходом на Малу академію наук. Кінцевим результатом його може бути не тільки захист юними науковцями власних досліджень або власного проєкту з використанням картографічного краєзнавства, а й створення учнівського аматорського краєзнавчого атласу свого населеного пункту з околицями, або свого адміністративного району. Організація роботи учнів відбувається головним чином в позаурочний час (факультативи та гуртки, індивідуальні заняття), а також у туристських походах.

На дослідницькому проєктно-конструктивному рівні учні обирають теми дослідження природи або економіки рідного краю у повній відповідності етапам формування картографічної грамотності та теоретичного мислення: 1) факти, 2) теоретичне ядро, 3) наслідки (практика) [5, с.107].

Окрім того, для кожного учня пропонується також індивідуальне дослідницьке завдання, яке він, виступаючи в ролі картографа-науковця, має виконати протягом певного часу). Результатом його пошуково-дослідницької діяльності буде краєзнавчий картографічний твір.

Проте, не завжди учні мають можливість проводити спостереження у межах всього району. Тому з метою обміну результатами своїх спостережень та досліджень важливо проводити щорічні районні науково-практичні учнівські конференції в рамках Малої академії наук. Підготовлені школярами виступи, спілкування за круглими столами та на диспутах сприятимуть обміну думками та отриманню важливої і повної інформації по району.

Шкільний аматорський краєзнавчий атлас адміністративного району, який стає кінцевим результатом пізнавальної діяльності і учнівського краєзнавчого картографування, завершити завжди складно завдяки постійній динаміці багатьох факторів та явищ. А тому ця робота може тривати доволі довго, приймаючи нові форми та напрямки [4].

Створення учнями у ході пізнавальної діяльності власних краєзнавчих карт сприяє сформуванню комплексного просторового, соціально зорієнтованого уявлення про оточуючий світ. Старшокласники вже з інших позицій починають оцінювати роль карти в житті людини, розуміти сформульовані М.М. Баранським її функції: 1) засіб дослідження в географії; 2) систематизація (впорядкування) матеріалів власних спостережень; 3) засіб наукових пояснень та передбачень; 4) засіб явного експерименту; 5) просторова характеристика об'єкта або явища; 6) фіксація знань [2]. Зникають стандартизація мислення, заангажованість, а народжується індивідуальний та колективний досвід самостійної творчо-пошукової діяльності, креативність мислення та конструктивізм, збудження позитивних емоцій, раціональне дозування розумової та фізичної праці, здорова творча конкуренція. Таким чином досягається й мета формування творчої особистості випускника. Саме так формується й географічна культура молодого людини та її громадянська позиція, розширюється її загальний кругозір, виховується людина-патріот.

Формування картографічної грамотності старшокласників завдяки залученню їх до створення аматорського шкільного краєзнавчого атласу - це один із шляхів виховання учня як особистості з творчим (конструктивістським) мисленням, а картографічне краєзнавство становитиме ключову основу пізнавальної та дослідницької діяльності учнів.

Література

1. Байназаров А.М. Принципи розробки еколого-природоохоронного атласу адміністративної області як засобу навчання // Модернізація і реформування середньої, вищої і післядипломної географічної та

картографічної освіти в країнах СНД: досвід, проблеми, перспективи. Матеріали XII Міжнародного науково-методичного семінару. -Вінниця: Антекс-УЛТД, 2003. - СС. 330-334.

2. Баранский Н.Н. Экономическая география в средней школе. Экономическая география в высшей школе. - МЛ: Географгиз, 1957. - 328 с.

3. Баранский Н.Н. Методика преподавания экономической географии. - М.: Просвещение, 1990. -300 с.

4. Гнедашев В.М. Організація роботи учнів зі створення краєзнавчих карт для аматорського шкільного атласу // Проблеми безперервної географічної освіти і картографії / Збірник наукових праць. - К.: Інститут передових технологій, 2005. - СС.42-45.

5. Гнедашев В.М. Програма організації науково-дослідницької діяльності учнів. // Голобородько В.В. Наукова робота учнів. / Гнедашев В.М. Програма організації науково-дослідницької діяльності учнів. - Х.: Вид. група «Основа», 2005. - сс. 79-206.

В.М. Гнедашев

**КАРТОГРАФИЧЕСКОЕ КРАЕВЕДЕНИЕ - КЛЮЧЕВОЙ АСПЕКТ
ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧЕНИКОВ**

В статье исследуется роль картографического краеведения как ведущего аспекта познавательной деятельности учеников. На конкретных примерах показано его практическое воплощение и значение в современном общеобразовательном процессе.

Ключевые слова: картографическое краеведение, эффект жюльвернизма

V. Gnedashev

**CARTOGRAPHIC STUDY OF A PARTICULAR REGION IS
KEY ASPECT COGNITIVE ACTIVITY OF STUDENTS**

The role of cartographic regional study as a leading aspect of the cognitive pupil's activities. Alt's practical realization and value in the modern educational process is demonstrated with the help of the concrete examples.

Key words: Cartographic regional study, Jule Verne's effect.

Надійшла до редакції 25 лютого 2009р.